

Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет
Юридичний факультет

Кафедра адміністративного права та судочинства

МІЖДИСЦИПЛІНАРНА КУРСОВА РОБОТА

з дисципліни: «Фінансове право»

на тему: «Система фінансового права та її особливості»

Студентки групи:

Ржевської Александри

Керівник: к.ю.н., доц. Вербіцька М.В.

Національна шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS ____

Члени комісії _____

(підпис) (прізвище та ініціали)

Тернопіль – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ СИСТЕМИ ФІНАНСОВО ПРАВА ТА ЇЇ ОСОБЛИВОСТІ..... 6

1.1. Сутність поняття фінансового права, його предмет та метод..... 6

1.2. Система фінансового права 17

РОЗДІЛ 2. ПРОБЛЕМИ ФІНАНСОВО ПРАВА ТА ЇЇ МІСЦЕ В СИСТЕМІ ПРАВА УКРАЇНИ..... 22

2.1. Місце фінансового права в системі права України 22

2.2. Проблеми системи фінансового права на сучасному етапі розвитку суспільства..... 24

ВИСНОВКИ 27

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ..... 28

ВСТУП

Актуальність теми. Фінансова політика держави повинна ґрунтуватися на чітких наукових рекомендаціях, оскільки саме дослідження в цій сфері дозволяють зрозуміти, які механізми можуть бути найбільш ефективними в умовах нестабільності. Це включає податкову політику, державні витрати, кредитування та фінансування економічних програм. Також важливим аспектом є зміцнення інститутів, які забезпечують фінансову прозорість та підзвітність, щоб мінімізувати корупційні ризики.

Фінансове право складено з множини окремих фінансово-правових норм, які згруповані в різні інститути та інші підрозділи та утворюють єдину систему в даній галузі. У такої групи є об'єктивна основа, тобто вона залежить від змісту і особливостей регульованих відносин. Разом з тим на побудову системи фінансового права, угруповання його норм, формування інститутів, розділів та підгалузі вплив виявляється і потребами практики, завданнями ефективного застосування норм у цій галузі права.

Отже, система українського фінансового права – це об'єктивно обумовлене системою суспільних фінансових відносин внутрішню його будову, об'єднання і розташування в певній послідовності фінансово-правових норм. У системі фінансового права виділяють розділи, частини, підгалузі, інституції. Найбільш великими підрозділами українського фінансового права є його частини – загальна та особлива. Обґрунтування необхідності їх виділення та визначення змісту кожної з них можна віднести до найважливіших досягнень в українській правовій науці. Однак для роботи в цьому напрямку потрібне продовження та поглиблення з урахуванням нових явищ у житті суспільства та держави.

Ступінь наукової розробленості теми дослідження. Зміст та проблематика системи та джерел фінансового права привертає увагу багатьох наукових діячів у галузі права. Серед дослідницької літератури можна виділити роботи Д. Білінського, І. Бондаренко, В. Вараниці, О. Головашевич, С. Єсімова,

А.Іванського, Л.Капаєвої, М. Ковалів, Ю. Лозинського, М. Лях, О. Олійник, О. Орлюк, В.Пригоцького, І. Проць, Р. Скриньковського та багатьох інших авторів.

Фінансове право як галузь і як наука постійно розвивається і вдосконалюється, з'являються нові правові інститути. Цей розвиток відбувається завдяки постійним пошукам учених-дослідників, теоретиків права, судовій практиці, що складається, узагальнення зарубіжного досвіду, що і зумовило вибір теми дослідження: «Система фінансово права та її особливості».

Розвиток фінансово-правових інститутів стає необхідним на фоні постійних змін у глобальній економіці, а також завдяки швидким змінам у правовій системі на національному рівні. Наприклад, сучасні виклики, такі як цифровізація фінансових послуг, криптовалюти, або зміни в міжнародному фінансовому регулюванні, ставлять нові завдання перед вченими та практиками.

Вивчення **системи фінансового права** включає не лише вивчення традиційних інститутів (наприклад, податкового, бюджетного, валютного права), але й аналіз новітніх правових форм, таких як електронне банківництво, фіскальні технології чи регулювання фінансових ринків.

Тема «Система фінансового права та її особливості» дійсно є надзвичайно важливою, оскільки дослідження цього питання допомагає краще зрозуміти, як побудована правова структура для регулювання фінансів на рівні держави, і які інновації можуть бути введені для адаптації до сучасних умов.

Мета даного дослідження полягає у вивченні поняття система фінансово права, її особливості та визначені проблем фінансово права та її місце в системі права України.

Об'єкт дослідження: фінансове право.

Предметом дослідження є особливості системи фінансово права.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання**:

1. Дати визначення поняття фінансового права, його предмет та метод.
2. Охарактеризувати систему фінансового права.
3. Визначити проблеми фінансово права та її місце в системі права України.

Методи дослідження: історичний, системно-аналітичний, порівняльно-правовий та інші приватно-наукові методи пізнання.

Структура роботи. Курсова робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до них, загальних висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ СИСТЕМИ ФІНАНСОВО ПРАВА ТА ЇЇ ОСОБЛИВОСТІ

1.1. Сутність поняття фінансового права, його предмет та метод

Немає сенсу говорити про роль і значення фінансового права в сучасних умовах, починаючи від макроекономічних процесів до повсякденного життя домогосподарств. Усі результати діяльності в наш час вимірюються «загальним еквівалентом праці» за ємним визначенням К. Маркса, тобто через фінанси.

Відтоді, коли наші видатні попередники закладали підвалини сучасного фінансового права (М. Піскотін, Є. Ровінський та ін.) минуло вже півстоліття [7, с. 12]. У 70-ті роки радянська економіка змінювалася, розпочалися реформи М. Косигіна, замість натуральних показників почали застосовуватися вартісні, запроваджувалися госпрозрахункові відносини. Це відбувалося в умовах державної економіки, відповідно, і фінанси були державними. Спираючись саме на конкретний досвід, у конкретних умовах розроблялися основні категорії фінансового права, яке було практично синонімом бюджетного права.

В житті країни відбулися кардинальні зміни. Після зміни суспільної формації, зазнали змін підходи до функцій держави, до принципів фінансово-економічної політики. Фінансова діяльність держави в умовах приватної власності набула іншого розвитку. Методи управління державними фінансами доповнилися методами регулювання фінансової діяльності недержавних господарюючих суб'єктів. Усі ці процеси знайшли відображення в фінансовому законодавстві та в науці фінансового права.

Однак навчальна дисципліна «фінансове право», на мою думку застигла в розвитку, виявилася найбільш консервативною в плані освоєння нових теоретичних підходів.

Поняття «фінанси» часто ототожнюють з грошима. Розглянемо це питання через призму історії розвитку цієї категорії.

Отже, термін «*finansia*» виник ще в XIII-XV століттях в торгових містах Італії і спочатку означав будь-який грошовий платіж. З часом це слово поширилося на міжнародному рівні і стало використовуватися для позначення системи фінансових відносин між державою та населенням, що стосуються формування державних грошових фондів.

Цей термін відображає кілька важливих аспектів:

- По-перше, це грошові відносини між двома сторонами, де гроші є основною матеріальною основою фінансів (без грошей фінанси просто не існуватимуть).
- По-друге, в цих відносинах суб'єкти мають різні права: держава, зокрема, має спеціальні повноваження.
- По-третє, через ці відносини формувався державний грошовий фонд – бюджет, що означає, що фінансові відносини мають характер фондів.
- І, по-четверте, регулярне надходження коштів до бюджету неможливе без державного примусу у вигляді податків, зборів і інших обов'язкових платежів. Це здійснюється через правові норми, що приймаються державою, та створення відповідного фіскального апарату.

Гроші можна визначити як економічну категорію, яка функціонує як загальний товарний еквівалент або загальновизнаний засіб обміну. Це означає, що гроші є універсальним інструментом, який здатен бути обмінаним на будь-який товар, що пропонується на ринку. Вони дозволяють значно спростити процес обміну, знижуючи витрати, пов'язані з ним. Однією з основних характеристик грошей є їх абсолютна ліквідність, що дає можливість здійснювати обмін на інші товари з мінімальними втратами.

Головною передумовою виникнення грошей стало виникнення необхідності обміну товарів між людьми, що стало можливим завдяки виникненню універсального засобу обміну. Виходячи з цього, мхочу вказати, що

основне призначення грошей полягає в тому, щоб бути засобом обміну, що спрощує та полегшує процес обміну товарів і послуг.

Роль грошей в економіці визначається через виконання ними кількох важливих функцій:

1. **Міра вартості** — вони дозволяють вимірювати і порівнювати вартість різних товарів та послуг.
2. **Засіб обігу** — гроші є інструментом для безперервного обміну товарами та послугами на ринку.
3. **Засіб платежу** — вони слугують для здійснення платежів у різних формах економічної діяльності.
4. **Засіб накопичення** — гроші використовуються для збереження вартості, що дає змогу накопичувати капітал та здійснювати інвестиції.
5. **Світові гроші** — з розвитком глобальної економіки гроші набули міжнародного значення, ставши засобом розрахунків між країнами.

Але фінанси охоплюють не всю сферу грошових відносин, а лише ту її частину, за допомогою якої утворюються державні фінанси державного бюджету, його адміністративних підрозділів, а також підприємств, організацій, установ. Функціонування фінансових механізмів тісно зв'язане з існуванням самого суспільства та потребами держави у фінансових ресурсах.

За матеріальним змістом фінанси — це грошові фонди держави, її адміністративних районів (суб'єктів України, державних утворень), підприємств, організацій, установ, які використовуються для задоволення суспільних потреб і розвитку виробництва (інакше кажучи, фінанси — фінансовий ресурс держави).

Як економічна категорія фінанси являють собою економічні грошові відносини з формування, розподілу і використання фондів грошових коштів держави, її територіальних підрозділів, а також підприємств, організацій, установ, необхідних для забезпечення розширеного відтворення, безпеки країни і задоволення соціальних потреб [12, с. 99].

У правовому розумінні слова фінанси – це суспільні відносини щодо створення, розподілу та використання грошових фондів, врегульованих нормами права [20, с. 247].

Сутність фінансів проявляється в їхніх функціях (іншими словами, це та «робота», яку виконують фінанси).

На думку О.Стойко, як основні та визначальні фінансам властиві розподільна і контрольна функції. Так, за допомогою фінансів відбувається розподіл валового внутрішнього продукту (ВВП) і національного доходу, а також контроль виробництва і розподілу матеріальних і соціальних благ у країні [17, с. 24].

В. Хохуляк зазначає, що роль фінансів виражається в можливості регулювання суспільних відносин і здійснення контролю за цими відносинами [24, с. 50].

Отже, за допомогою фінансів держава можна регулювати економіку та впливати на суспільно-політичні процеси. Функції регулятора пов'язані з втручанням держави у відтворювальний процес через фінанси (державні витрати, оподаткування, державний кредит). Фіскальне та бюджетне планування, державне регулювання ринків цінних паперів використовуються для регулювання економічних і соціальних відносин. Регулююча роль фінансів виявляється у створенні державою стабільних умов економічних і соціальних відносин для різних суб'єктів господарювання.

Державне регулювання має різні форми і залежить від багатьох різних факторів: рівня розвитку суспільних виробничих відносин, політичної стабільності, потреби в капіталі, розміру державного боргу, ступеня дотримання фінансового законодавства тощо.

Фінанси виконують важливу роль у забезпеченні контрольних функцій держави. Державні фінанси, які представлені в грошовій формі, відображають увесь процес відтворення та його складові через фінансові ресурси та кошти, що дозволяють кількісно оцінити цей процес. Завдяки цьому фінанси можуть систематично контролювати накопичення, розподіл і використання фінансових

ресурсів. Така контрольна функція втілюється через фінансовий контроль. Одним із ключових завдань цього контролю є перевірка дотримання фінансових нормативів, своєчасність та повнота виконання фінансових зобов'язань перед бюджетною системою, податковими органами, банками, а також взаємних розрахунків і платежів між підприємствами, установами та організаціями.

Реальна роль фінансів у виконанні ними регулюючих функцій відображається в діяльності фіскальних органів. В результаті форма вираження фінансової політики держави реалізується у вигляді регулювання суспільних відносин і контролю за їх здійсненням [23, с.108].

Такими є основні ознаки та функції фінансів. За ними безпомилково можна виділити фінанси з усієї сукупності грошових відносин.

Отже, фінанси і гроші – різні сторони (елементи) економіки. Якщо гроші виступають як засіб платежу та обігу, міра вартості тощо, то фінанси виконують розподільчу та контрольну функції.

Зміст фінансів включає лише ті грошові відносини, які мають специфічні форми руху фінансової вартості, пов'язані з розподілом грошових доходів і заощаджень, формуванням і використанням грошових ресурсів певної суми коштів.

Ключовою характеристикою фінансових відносин є обов'язкова участь держави як регулятора цих відносин. Інші види грошових відносин, що не включають в себе державне регулювання, виходять за межі фінансових відносин і підлягають регулюванню іншими галузями права [18, с. 96].

Отже, усі фінансові відносини є грошовими, однак не кожні грошові відносини є фінансовими. Наприклад, відносини, що виникають при купівлі-продажу, хоча і є грошовими, не належать до фінансових, оскільки вони відбуваються не на етапі розподілу суспільного продукту, а на етапі його обміну. Такі відносини передбачають обмін товарів, робіт чи послуг на певну суму грошей без участі держави в процесі їх регулювання.

Кредитні відносини, на відміну від фінансових, мають більш складний характер, оскільки включають в себе елементи еквівалентності та відплатності.

Кредит надається на певний термін з обов'язковим поверненням суми боргу разом із заздалегідь узгодженими відсотками, що підкреслює їх відмінність від фінансових відносин.

Що стосується відносин щодо заробітної плати, то вони є грошовими, але, на відміну від фінансових відносин, мають компенсаційний, еквівалентний характер. Це пояснюється тим, що заробітна плата є оплатою праці і виступає компенсацією за виконану трудову діяльність.

Реалізація виробленої підприємством продукції не входить до обсягу фінансування; хоча ці відносини опосередковані грошима, вони мають цивільно-правовий характер. При цьому сплата податків, понесених підприємством в результаті здійснення операцій купівлі-продажу, включається у фінансові відносини. Фінанси – це розподільчі відносини, оскільки вони виникають не на стадії виробництва, обміну або споживання суспільного продукту, а на стадії його розподілу [7, с. 15].

Фінанси є безеквівалентними відносинами, оскільки на етапі розподілу вартості відбувається односторонній рух грошових коштів, тобто без зустрічного еквівалента. Це відрізняє фінансові відносини від грошових, де спостерігається двосторонній рух вартостей: одна з них перебуває в грошовій формі, а інша – у вигляді товару [9, с. 37].

Отже, фінансові відносини відрізняються від грошових не лише за структурою, але й за ознакою еквівалентності. Фінанси не передбачають створення зустрічного задоволення або компенсації, їхній рух не має відшкодувального характеру. Це означає, що фінансові відносини не орієнтовані на взаємний обмін, а зосереджуються на розподілі та мобілізації ресурсів.

Завершуючи, можна зазначити, що динаміка фінансових відносин проявляється у русі фінансових ресурсів, чия мобілізація та використання відбуваються через створення і управління грошовими фондами [13, с. 2].

Сутність державних фінансів, закономірності їхнього розвитку, сфера охоплюваних ними товарно-грошових відносин та їхня роль у процесі

суспільного відтворення визначаються економічним устроєм суспільства, природою і функціями держави та місцевого самоврядування.

Основні фінансові ресурси держави та місцевого самоврядування зосереджені в їхніх бюджетах. Потреби держави або муніципалітету в ресурсах, необхідних для їхньої діяльності, є основною причиною виникнення фінансів. Без фінансів неможливо задовольнити цю потребу в ресурсах, що стосується як господарської сфери, так і державного чи муніципального управління, а також виконання делегованих державних повноважень.

Сучасна держава є результатом тривалого розвитку, в ході якого змінювалися умови, форми та методи її впливу на економіку. У ринковій економіці роль держави є надзвичайно важливою, оскільки ринок сам по собі не є ідеальним механізмом. Він має як позитивні, так і негативні моменти, що зумовлює потребу в ефективному державному управлінні для запобігання негативним наслідкам у фінансовій сфері. Становлення ринкових відносин супроводжується значною децентралізацією фінансових ресурсів.

У зв'язку з тим, що держава виконує управлінську функцію, в суспільстві формуються специфічні фінансові відносини, які виходять за межі виробничої сфери — це державні (публічні) фінанси. Ці відносини забезпечують формування грошових фондів, необхідних для нормального функціонування держави та її окремих органів. Без державних фінансів економіка не може ефективно працювати, оскільки завжди є такі потреби, які можуть бути фінансовані лише через державу. Це стосується інфраструктури загального призначення (пошта, транспорт, телекомунікації), атомної енергетики, освоєння космосу, інвестування у пріоритетні галузі економіки тощо.

У сфері господарювання наявність фінансів забезпечує задоволення відтворювальних потреб, що постійно зростають і змінюються.

Завдяки економічній сутності фінанси надають первісного імпульсу розподілу прибутку, доходів, а в окремих випадках і основного капіталу на користь держави або відповідно до її інтересів. Через фінанси держава накопичує свої статки (наприклад, у вигляді фінансових резервів, золотовалютного запасу

тощо), які слугують не тільки важливим стабілізатором економічних відносин і гарантом економічного суверенітету держави, а й регулятором виробництва та інфляційних процесів.

Таким чином, фінансові відносини будуються на потребах держави або місцевої громади, а не породжуються діяльністю державних або місцевих органів. У зв'язку з цим, державні (місцеві) органи влади повинні враховувати об'єктивну необхідність фінансових відносин, розробляючи найприйнятніші форми їхнього використання (формувати бюджет, запроваджувати або скасовувати будь-які види обов'язкових платежів, змінювати форми використання фінансових відносин тощо). В іншому разі, відсутність урахування об'єктивних закономірностей руху фінансів призведе до негативних процесів, таких як: інфляція, безробіття, фінансово-правові конфлікти та ін.

Фінанси суб'єктів України включають економічні відносини, які охоплюють процеси акумулювання, розподілу та використання як централізованих, так і децентралізованих грошових коштів. Ці фінансові операції здійснюються з метою забезпечення виконання функцій та завдань суб'єкта, а також для створення умов для стійкого економічного розвитку. В рамках цього процесу відбувається розподіл і перерозподіл валового внутрішнього продукту, а також контроль за задоволенням публічних потреб на рівні відповідного регіону.

Завдяки визнанню місцевого самоврядування в Україні та гарантіям його фінансової незалежності, в системі публічних фінансів виділяється окрема категорія — фінанси місцевих утворень. Ці фінанси охоплюють відносини, пов'язані з акумулюванням, розподілом і витрачанням як централізованих, так і децентралізованих грошових фондів. Вони сприяють виконанню функцій і завдань місцевого самоврядування, а також повноважень, делегованих державою. Такий процес забезпечує умови для розвитку і розширення економіки на місцевому рівні, а також дозволяє ефективно здійснювати розподіл і перерозподіл валового внутрішнього продукту, що забезпечує задоволення потреб громади в межах конкретного муніципального утворення.

Проте, незважаючи на певну фінансову самостійність суб'єктів України та регіональних утворень, публічні фінанси в межах держави залишаються єдиною категорією. Це підтверджується державним устроєм України, який поєднує самостійність місцевого самоврядування з єдністю грошової системи, а також економічної, фінансової та митної політики.

Проаналізувавши підручники з фінансового права, які видавалися за останні двадцять років, ми прийшли до висновків, що поступово, крім бюджетної тематики, в них міцно закріпилося банківське право, з'являються валютне право, правове регулювання грошового обігу, страхове право, інвестиційне право, правове регулювання ринку цінних паперів. Уся ця тематика, безсумнівно, пов'язана з фінансовою діяльністю, але не тільки держави і в основному не держави.

Предмет банківського права різні вчені визначають по-різному, але не втягуючись у багаторічну дискусію з цього приводу, нейтрально важливо виокремити як правові норми, що регулюють суспільні відносини, що виникають у процесі здійснення банківської діяльності між Центральним банком і кредитними організаціями, а також які виникають у процесі здійснення кредитними організаціями (банками та небанківськими кредитними організаціями) банківської діяльності [1, с. 14].

Предметом валютного права зазвичай визначають суспільні відносини приватного і публічного характеру, що виникають з приводу проведення валютних операцій.

Під правом грошового обігу, В. Вараниця, О.Олійник, В. Пригоцький, розуміють нормативне закріплення порядку руху грошової маси. Суб'єктами правовідносин у сфері грошового обігу є органи державної влади, уповноважені регулювати процес і порядок руху грошової маси, а також контролювати дотримання цих процесів. До них також належать фізичні та юридичні особи, які здійснюють платежі або беруть участь у розрахунках іншим чином, наприклад, як посередники, такі як банки та інші кредитні організації [4, с. 25].

На думку, А. Літвінцевої, інвестиційне право – це сукупність правових норм, метою яких є регулювання відносин, сформованих у сфері залучення, імплементації та контролю над коштами, за рахунок яких здійснюються інвестиційні операції. Інвестиційне законодавство – це сукупність нормативних правових актів, що містять норми різних галузей права (приватного та публічного), які регулюють інвестиційну діяльність [11, с. 3].

Страхові відносини в Україні регулюються нормами різних галузей права, серед яких адміністративне, фінансове та цивільне право. Основу страхового права складають суспільні відносини, які виникають у процесі створення, розподілу та використання спеціальних страхових фондів, що покликані забезпечити захист майнових інтересів фізичних і юридичних осіб, а також інших суб'єктів права України.

Предметом регулювання страхового права є широкий спектр суспільних відносин. Проте єдиного бачення щодо місця страхового права в загальній системі права не існує, і питання про його точне визначення залишається дискусійним.

Те саме стосується правового регулювання ринку цінних паперів. Ринок цінних паперів є складовою частиною фінансового ринку. Інші його елементи включають грошовий ринок, що охоплює обіг готівки та короткострокових платіжних засобів, таких як векселі та чеки, а також ринок позичкового капіталу, що складається з банківських кредитів. Основним джерелом правового регулювання ринку цінних паперів є Цивільний кодекс України, а також кілька спеціальних законів. Норми, що регулюють обіг окремих видів цінних паперів, містяться в різних законодавчих актах. Водночас, фінансове законодавство має велике значення для регулювання випуску та обігу цінних паперів.

Як можна побачити з наведених визначень, які є загальновідомими, великі пласти нормативного матеріалу, назви їх галузями, підгалузями чи ще як завгодно, регулюють об'ємні галузі фінансових правовідносин, де держава виступає регулятором, а безпосередньо суб'єкти є приватними. При цьому

об'єктом правовідносин є фінанси, що справедливо дає змогу віднести їх до предмета фінансового права [24, с. 67].

Разом з тим, підручники з фінансового права визначають предмет фінансового права традиційно значно вже без урахування зазначених обставин. Наведу деякі з них приклади.

Такі науковці як Л. Воронова, М. Кучерявенко, Н. Пришва, Л. Тарангул фінансове право визначають, як сукупність юридичних норм, що регулюють суспільні відносини, які виникають у процесі фінансової діяльності держави і муніципальних утворень, для забезпечення безперебійного здійснення їхніх завдань і функцій для реалізації загально-соціальних потреб» [22, с. 65].

В. Вараниця, О.Олійник, В. Пригоцький, вважають, що суспільні відносини, що складаються в процесі фінансової діяльності держави і муніципальних утворень, являють собою предмет правового регулювання фінансового права [4, с. 48].

Предмет фінансового права охоплює суспільні відносини, що виникають у процесі здійснення фінансової діяльності держави та органів місцевого самоврядування. Ця діяльність включає створення, розподіл і використання різних грошових фондів публічного характеру. Згідно з деякими визначеннями, фінансове право є галуззю права України, яка регулює відносини, що виникають під час формування, розподілу та використання централізованих і децентралізованих грошових ресурсів держави та місцевих органів влади, а також інших фінансових ресурсів публічного характеру, необхідних для виконання завдань держави.

Таким чином, предмет фінансового права можна визначити як суспільні відносини, що виникають у процесі планомірного формування, розподілу та використання державних, муніципальних та інших публічних фінансових ресурсів, спрямованих на досягнення публічних цілей. Ці підходи мають свої корені в роботах відомого французького вченого Поля Марі Годме, який стверджував, що фінансове право є частиною публічного права, яке регулює

державні фінанси. Однак на сьогодні ці визначення здебільшого застосовуються до бюджетного права.

Враховуючи вищезазначене, предмет фінансового права можна визначити як правовідносини, що виникають у межах державного управління суспільними (публічними) фінансами, а також у сфері державного регулювання приватної фінансової діяльності або фінансових ринків.

Таким чином, фінансове законодавство є системою правових норм, що регулюють права та обов'язки учасників фінансових правовідносин в таких процесах:

- акумулювання та розподіл суспільних грошових коштів, а також визначення фінансових результатів управління і використання державного та муніципального майна, із забезпеченням контролю в бюджетній сфері;
- регулювання обігу грошей, як у готівковій, так і в безготівковій формах, встановлення загальних норм для обліку та звітності;
- визначення обов'язкових правил для діяльності суб'єктів господарювання на фінансових ринках та забезпечення контролю за їх виконанням.

До фінансових ринків у цьому контексті відносяться ринок позичкових і інвестиційних коштів, зокрема кредитний ринок, ринок цінних паперів і похідних фінансових інструментів, страховий ринок та валютний ринок.

1.2. Система фінансового права

Система права в кожній країні формуються в процесі історичного розвитку, і її структура залежить від низки політичних, економічних та соціальних факторів, що характерні для конкретної держави.

Фінансове право України являє собою сукупність норм, які різняться за своєю природою та спрямованістю, об'єднаних у структурні одиниці відповідно до їх функціонального призначення.

Система фінансового права є внутрішньою організацією цієї галузі, що передбачає структурування фінансово-правових норм у певній послідовності, яка визначається характером суспільних відносин, що виникають у процесі фінансової діяльності.

Основними складовими системи фінансового права є загальна та особлива частини. Згідно з думкою більшості вчених, загальна частина охоплює норми, що встановлюють основні принципи, правові форми і методи здійснення фінансової діяльності державою. До цієї частини також входять норми, що регулюють структуру державних органів, відповідальних за фінансову діяльність, їх правовий статус, а також правове становище учасників фінансових правовідносин.

Ю. Пришва зазначає, що існування двох самотійних підгалузей фінансового права — бюджетного та податкового права — ускладнює визначення загальної частини фінансового права в традиційному розумінні. Вона обґрунтовує свою думку наступними аргументами: по-перше, відсутній єдиний нормативно-правовий акт, який би визначав форми та методи фінансової діяльності держави; по-друге, не існує універсального фінансового контролю, а лише окремі форми контролю, як податковий і бюджетний; по-третє, бюджетне і податкове право мають свої власні загальні частини [22, с. 34].

Норми загальної частини фінансового права детально роз'яснюються в особливій частині, яка складається з кількох розділів і підгалузей, що містять відповідні фінансово-правові інститути. Кожен підрозділ є системою норм, які регулюють конкретну групу однорідних фінансових відносин.

Процес структурування особливої частини фінансового права є продовженням дискусії щодо визначення кола суспільних відносин, які становлять предмет цієї галузі права. Відповідно, можна розглядати як широке, так і вузьке трактування особливої частини фінансового права.

За вузьким підходом до особливої частини фінансового права включають лише норми, що безсумнівно належать до цієї галузі. Норми, що викликають сумніви, групуються в великі фінансово-правові інститути, які вимагають

додаткових наукових обґрунтувань щодо їхньої належності до фінансового права.

Вчені, зокрема Є. Кагановська та М. Кучерявенка, вважають, що структурні підрозділи особливої частини фінансового права поділяються на чотири основні підгалузі: бюджетне право, податкове право, право грошового обігу та валютне право [20, с. 93].

Однак деякі науковці пропонують виключити певні правові інститути, що раніше входили до фінансового права. Наприклад, А. Нестеренко висловлює думку про необхідність виведення з фінансово-правового регулювання низки інститутів, які колись до нього належали [15].

Широке трактування особливої частини фінансового права включає не тільки традиційні фінансово-правові інститути, але й ті, що деякі вчені розглядають як самостійні утворення або структурні елементи в межах системи фінансового права.

Фінансове право як правова галузь складається з окремих норм, які групуються в різні інститути, підрозділи та розділи, утворюючи єдину систему. Ці норми взаємопов'язані і побудовані відповідно до специфіки та особливостей регульованих відносин. Водночас на структуру фінансового права та його групування значний вплив мають практичні потреби і завдання, пов'язані з ефективним застосуванням норм цієї галузі. Таким чином, фінансове право не лише відображає теоретичні засади, але й орієнтоване на реальні потреби правового регулювання фінансових відносин у суспільстві.

У системі фінансового права виділяються кілька рівнів: частини, розділи, підгалузі, інститути. Основними підрозділами вітчизняного фінансового права є Загальна та Особлива частини. Визначення та обґрунтування їхнього змісту стали важливим досягненням вітчизняної правової науки, однак ця робота потребує подальшого розвитку з огляду на нові соціально-економічні та політичні виклики.

Загальна частина фінансового права включає норми, які визначають основні принципи, методи та правові форми фінансової діяльності як держави,

так і місцевих органів влади. Вона також регулює організацію та структуру органів, які здійснюють фінансову діяльність, а також встановлює межі їхніх повноважень у цій сфері. Крім того, до загальної частини входять норми, які визначають основи фінансово-правового статусу учасників фінансових відносин та регулюють загальні принципи організації фінансового контролю, а також його методи і форми. Ці норми діють на загальному рівні, маючи значення для всієї фінансової діяльності держави та місцевого самоврядування.

Особлива частина фінансового права складається з норм, що конкретизують та деталізують положення загальної частини. Вона охоплює декілька розділів та підгалузей, кожен з яких фокусується на певній групі однорідних фінансових відносин, але на різних рівнях або масштабах. Кожен підрозділ або розділ спеціалізується на окремих аспектах фінансової діяльності та надає детальне регулювання конкретних фінансових відносин.

Фінансово-правовий інститут є ще більш спеціалізованим елементом системи, що об'єднує норми, які регулюють вузьку групу фінансових відносин із чітким і конкретним змістом. Ці інститути об'єднуються в більш широкі розділи або підгалузі, які можуть містити кілька таких інститутів. Незалежно від того, на якому рівні конкретизуються ці відносини, всі вони мають спільні риси та характеристики, що робить їх частиною єдиної системи фінансового права.

Нещодавно деякі підрозділи фінансового права почали визначати як його підгалузі, зокрема, бюджетне право та податкове право. Ці підгалузі отримали більш чітку структуру в порівнянні з іншими частинами фінансового права, що зробило їх більш оформленими та розвиненими. У рамках норм цих підгалузей виділяються загальні положення, які є типовими для великих підрозділів будь-якої галузі права, як, наприклад, для спадкового права в цивільному праві.

Підгалузі фінансового права можуть бути включені в більш широкі розділи. Наприклад, податкове право розглядається в межах розділу «Правове регулювання державних і муніципальних доходів», який включає не лише інститути податкового права, але й інститути, що стосуються неподаткових

доходів. Однак, в цілому, на даний момент у фінансовому праві немає чіткого і послідовного поділу норм на розділи, підгалузі та інститути. Така структура наразі існує лише в теоретичних дослідженнях. Тому питання про точний зміст і організацію системи українського фінансового права залишається дискусійним.

Отже, фінансове право має системний характер, а основною метою його структури є організація взаємопов'язаних елементів у єдину цілісну систему, де кожна частина відповідає своїй юридичній природі та місцю в загальній схемі правових відносин.

РОЗДІЛ 2

ПРОБЛЕМИ ФІНАНСОВО ПРАВА ТА ЇЇ МІСЦЕ В СИСТЕМІ ПРАВА УКРАЇНИ

2.1. Місце фінансового права в системі права України.

Коли ми говоримо про метод права, це не просто набір юридичних термінів чи академічне визначення. Це, по суті, стиль, у якому держава веде розмову з нами — громадянами, підприємцями, установами. Це спосіб, яким вона реалізує свої наміри і вимагає від нас відповідальності. У випадку фінансового права ця розмова дуже пряма, чітка, а іноді навіть сувора.

Метод фінансового права — це спосіб, у який формуються, реалізуються і контролюються фінансові відносини. Це набір юридичних прийомів, за допомогою яких держава організовує наше спільне фінансове життя. І головною його ознакою є владність — тут немає довгих переговорів чи демократичних дискусій. Є правило, встановлене законом, і є обов'язок його дотримуватися.

1. Владно-розпорядчий характер

У фінансовому праві домінує адміністративно-правовий метод. Це означає, що держава, умовно кажучи, "наказує": треба сплатити такий-то податок, у такі-то строки, у такому-то розмірі. Це не прохання. Це не рекомендація. Це обов'язок. І він закріплений не просто словами — за ним стоїть механізм контролю і відповідальності, аж до штрафів чи навіть кримінального переслідування.

Але важливо розуміти, що ця владність — не зла. Це не примус заради примусу. Це механізм забезпечення справедливого співіснування. Адже якщо хтось ухиляється від сплати податків, то страждає не "безликий бюджет", а конкретні вчителі, лікарі, пенсіонери. Тому тут держава діє рішуче.

2. Поєднання суворості і стимулів

Проте фінансове право — не тільки про заборони і санкції. У ньому є і стимулювання, і підтримка. Наприклад, держава може надати податкові пільги підприємцям, які працюють у певній сфері — скажімо, ІТ чи зелена енергетика.

Це вже не "наказ", а заохочення. Мовляв, ми тебе не змушуємо, але якщо підеш у цьому напрямку — отримаєш бонус.

Таким чином, метод фінансового права — це мікс: з одного боку, обов'язковість і суворість, а з іншого — можливість для маневру, для мотивації, для розвитку.

3. Стандарти і формалізація

Ще одна важлива риса цього методу — чіткість і формалізація. У фінансових правовідносинах майже все має бути документоване, зафіксоване, підтверджене. Це не та сфера, де можна діяти "на око". Тут усе базується на цифрах, строках, звітах. І це правильно: коли йдеться про гроші, особливо державні, — має бути порядок, інакше буде хаос і зловживання.

4. Метод, що формує свідомість

Можливо, найцікавіше у методі фінансового права те, що він поступово формує фінансову культуру. Через норму — на зразок «усі зобов'язані платити податки» — ми звикаємо, що це не кара, а наш внесок у спільне благо. Метод створює звички. А звички — це вже частина менталітету. І коли людина добровільно сплачує податок, не чекаючи нагадування — це показник не лише правової грамотності, а й моральної зрілості.

Уявімо, що держава підвищує акциз на алкоголь. На перший погляд — просто спосіб зібрати більше грошей. Але насправді це — сигнал: ми хочемо зменшити споживання алкоголю, бо це шкодить здоров'ю нації. Одним махом закон регулює і фінанси, і поведінку. І тут метод фінансового права перетинається з етичним посилом.

Я вважаю, що метод фінансового права — це як тон налаштування музичного інструмента. Якщо його перетягнути — струна лусне. Якщо послабити — вона не звучатиме. Так само і тут: занадто жорсткий підхід — тиск, що душить бізнес. Занадто м'який — породжує безвідповідальність і тіньову економіку. Мистецтво законотворення — знайти цю золоту середину.

І врешті-решт, метод фінансового права — це не лише про "як взяти гроші", а й про "як пояснити чому це справедливо". Бо лише тоді, коли люди

розумітимуть мету закону, вони дійсно його дотримуватимуться — не зі страху, а з переконання.

2.2. Проблеми системи фінансового права на сучасному етапі розвитку суспільства

Фінансове право — це не лише сукупність норм, які регулюють рух коштів. Це складна й жива система, яка виконує важливі функції у суспільстві. Якщо правові норми — це «м'язи» держави, то функції — це те, як ці м'язи працюють у повсякденному житті. Вони демонструють, як абстрактне правило стає конкретною дією, що має вплив на кожного з нас.

Функції фінансового права — це ті завдання, які виконує ця галузь для забезпечення економічної стабільності, соціальної справедливості, ефективності державного управління.

1. Регулятивна функція

Це основа всього. Вона полягає у встановленні правил гри на фінансовому полі. Хто, коли, як і скільки повинен сплачувати податків? Як формується бюджет? Куди і на що витрачаються державні кошти? Саме регулятивна функція дає відповіді на всі ці запитання.

Уявімо водія, який їде по місту. Він орієнтується за дорожніми знаками. Так само і підприємець, чи громадянин, орієнтується у фінансовому просторі за допомогою норм фінансового права. І ці «знаки» важливі для всіх — без них неминучий правовий хаос.

Приклад: Закон про податок на прибуток підприємств встановлює ставку, базу оподаткування, пільги. Це дає можливість бізнесу працювати прозоро й передбачувано.

2. Контрольна функція

Без контролю будь-яка система перетворюється на самовільний механізм. Контроль — це інструмент довіри, це гарантія того, що гроші не розчиняться у невідомих напрямках.

Контроль у фінансовому праві реалізується через фінансовий аудит, перевірки, податкову інспекцію. Але головне — це не карати, а попереджати. Це

як профілактичний огляд у лікаря: краще вчасно побачити проблему, ніж лікувати ускладнення.

Приклад: Державна аудиторська служба перевіряє, як використовуються кошти місцевих бюджетів. Виявивши порушення, вона не лише накладає санкції, а й дає рекомендації щодо усунення недоліків.

3. Виховна функція

На перший погляд, може здатися, що виховання — справа школи чи сім'ї. Але фінансове право теж виховує. Воно формує у громадян і підприємств розуміння того, що чесна сплата податків — це не тягар, а громадянський обов'язок.

Через стимули, пільги, а іноді й штрафи, формується фінансова культура. Людина, яка отримує фіскальний чек після покупки, починає розуміти, що ці 20% ПДВ — не «втрата», а внесок у дороги, медицину, армію.

Приклад: Податкова пільга на інвестиції в освіту не просто заохочує витрати, а формує розуміння пріоритетів розвитку суспільства.

4. Перерозподільча (соціальна) функція

Світ не є рівним. Одні мають більше, інші — менше. Завдання держави — створити баланс. Через податкову систему та бюджет фінансове право здійснює перерозподіл багатства: від тих, хто має надлишок, до тих, хто має потребу.

Це не про «забрати й поділити». Це про солідарність. Коли великий бізнес платить податки — цим самим він фінансує зарплати вчителів, субсидії для пенсіонерів, медицину в селі.

Приклад: Встановлення прогресивної шкали оподаткування — чим вищий дохід, тим вищий податок. Це приклад соціального перерозподілу на практиці.

5. Стимулююча функція

Фінансове право може бути двигуном економіки. Воно не лише обмежує, а й відкриває нові можливості. За допомогою податкових пільг, державного

фінансування, кредитування певних галузей держава може направляти розвиток економіки у потрібному напрямку.

Скажімо, якщо держава хоче, щоб більше людей займалися підприємництвом, вона запроваджує спрощену систему оподаткування. І таким чином стимулює появу малого бізнесу.

Приклад: Пільгове оподаткування аграрного сектору стимулює розвиток сільського господарства.

6. Прогностична функція

У сучасному світі дуже важливо не тільки реагувати на виклики, а й передбачати їх. Фінансове право дозволяє моделювати майбутнє: через бюджетне планування, аналітику, фінансові прогнози.

Держава може, наприклад, за допомогою фінансових інструментів передбачити, які сфери потребуватимуть додаткового фінансування через 5 років — і вже зараз почати підготовку.

Це — функція відповідального господаря, який не лише гасить пожежі, а й запобігає їм.

На мій погляд, функції фінансового права — це не просто технічні інструменти. Це прояви державної мудрості. Бо що таке держава, якщо не організована форма колективного співжиття? А гроші — це енергія, яка має бути розподілена справедливо й ефективно. Саме через функції фінансового права ми бачимо, наскільки глибоко держава розуміє потреби свого суспільства.

Якщо фінансове право працює добре, ми цього майже не помічаємо — як не помічаємо справний годинник. Але коли воно дає збій — це відчують усі: у вигляді інфляції, нестачі коштів, соціальної напруги. Тому його функції — це не просто частини системи. Це — запобіжники, компаси й інструменти, якими держава формує завтрашній день.

ВИСНОВКИ

Ми вважаємо за доцільне розглядати фінансове право як інтегровану галузь права, що охоплює окремі самостійні підгалузі, такі як податкове право, бюджетне право, валютне право та право грошового обігу.

Отже, система фінансового права являє собою внутрішню структуру, яка обумовлена фінансовою системою і визначається організацією та послідовністю розташування фінансово-правових норм. Питання про предмет фінансового права, як і для будь-якої іншої галузі права, є завжди актуальним, оскільки він знаходиться в постійному розвитку, зумовленому змінами в правовій системі, політичному устрої держави, а також удосконаленням наукових знань в межах відповідної галузі. Визначення предмета фінансового права можна окреслити як майнові суспільні відносини та пов'язані з ними немайнові відносини, що стосуються збирання, розподілу та використання фінансових коштів для виконання завдань і функцій держави та органів місцевого самоврядування. Таке визначення підкреслює необхідність застосування спеціального методу регулювання у фінансовій сфері та встановлює основи для фінансово-правової відповідальності.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства в фінансовому праві існують конкретні проблеми, які потребують розв'язання для подальшого розвитку економіки України, отже, і для розвитку держави в цілому. Цими проблемами є високий рівень злочинності у сфері економіки, недоліки у видаваних нормативних правових актах, які перешкоджають ефективному правовому впливу на фінансову діяльність. Проблемою фінансового права на сучасному етапі є необхідність виокремлення, наукового обґрунтування та законодавчого закріплення його принципів. Законодавцю слід проводити реформування законодавства та вдосконалювати механізм правового регулювання фінансової сфери для досягнення позитивних результатів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білінський Д. О, Бондаренко І. М., Головашевич О. О. та ін. Фінансове право : посіб. для підгот. до іспитів / Харків: Право, 2019. 200 с.
2. Бурбика М.М., Солонар А.В., Уткіна М.С. Підходи до визначення поняття «Фінансова система» в Україні та зарубіжних країнах. *Право і суспільство*. 2016. №4/2. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2016/4_2016/part_2/30.pdf (дата звернення: 12.02.2025).
3. Вайцеховська О. Система фінансового законодавства та її структурні елементи. *Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство*. 2018. №200. URL: <https://surl.li/zbemgg> (дата звернення: 12.02.2025).
4. Вараниця В. І., Олійник О.М., Пригоцький В. А. Фінансове право: навч. підр. / В; за ред. В.А. Пригоцького. Вінниця, ТОВ «Нілан-ЛТД» 2020. 605 с.
5. Гетманець О. П. Фінансове право в сучасних умовах підготовки правоохоронців. *Харківський національний університет внутрішніх справ: 25 років досвіду та погляд у майбутнє (1994–2019pp.)*. 2019. 2 с. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/22_11_2019/pdf/47.pdf (дата звернення: 12.02.2025).
6. Джурук Н. Порівняльна характеристика системи фінансового права ФРН і України. *Фінансове право*. №3. 2019. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/3/41.pdf> (дата звернення: 12.02.2025).
7. Іванський А.Й. Фінансове право : підручник. Київ : Київський міжнародний університет, 2014. 685 с.
8. Капаєва Л.М., Лях М.С. Фінансове право. Навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 248 с.
9. Ковалів М. В., Єсімов С. С., Проць І. М., Скриньковський Р. М., Лозинський Ю. Р. Фінансове право України: навчальний посібник. Львів: СПОЛОМ, 2022. 394 с.
10. Кучерявенко М. П., Дмитрик О. О., Лукашев О. А. та ін. Фінансове право : підручник; за ред. М. П. Кучерявенка. Харків : Право, 2016. 440 с.

11. Літвінцева А.С. Правова природа фінансової відповідальності. *Фінансове право. Право і суспільство*. 2016. №3. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2016/3_2016/part_2/24.pdf (дата звернення: 12.02.2025).
12. Лукашев О. А. Теоретичні проблеми системи фінансового права: монографія. Харків: Право, 2010. 304 с.
13. Місце фінансового права в національній системі права. 2024. URL: <https://surl.li/uwmwzj> (дата звернення: 12.02.2025).
14. Наука фінансового права: предмет, методологія, основні етапи розвитку : курс. робота. URL: http://ua-referat.com/Н_2018_41 (дата звернення: 15.02.2025).
15. Нестеренко А. С. Методи фінансово-правового регулювання фінансової системи України. *Наукові праці НУ ОЮА*. 2020. URL: <https://surl.li/ygliwv> (дата звернення: 12.02.2025).
16. Орлюк О. П. Фінансове право: академічний курс: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 808 с.
17. Стойко О.Я., Дема Д.І. Фінанси: навчальний посібник / за ред. О.Я. Стойка. 2-ге видання, стереотипне. Київ: Алерта, 2017. 432 с.
18. Філіпенко Т.В., Філіпенко А.С. Фінансове право у схемах : навчально-методичний посібник. Кривий Ріг: ДЮІ МВС України, 2018. 150 с.
19. Фінансове право : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки та О. П. Гетманець ; Ю. М. Жорнокуй, О. В. Кашкарьова, Т. В. Колесник та інші. Харків : Екограф, 2015 500 с.
20. Фінансове право : підручник / за ред. Т. Є. Кагановської та М. П. Кучерявенка ; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2022. 432 с.
21. Фінансове право : підручник/за ред. О.М. Бандурки, О.П. Гетманець. Харків : Екограф, 2015. 496 с.
22. Фінансове право України : навчальний посібник за вимогами кредитно-модульної системи організації навчального процесу / Л. К. Воронова, М. П.

Кучерявенко, Н. Ю. Пришва, Л. Л. Тарангул. Київ : Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2009. 393 с.

23. Фінансове право України: навч. посіб. М. П. Кучерявенко, І. Є. Криницький, О. А. Лукашев та ін.; за заг. ред. М. П. Кучерявенка. Харків: Право, 2010. 288 с.

24. Хошуляк В. Вчення про фінансове право в системі європейської фінансової науки XIX ст. Юридична Україна. 2023. № 1. С. 46-51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urykr_2013_1_10(дата звернення: 12.02.2025).